

ПЕРЕДМОВА

Маркіян Шашкевич, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Микола Вороний, Улас Самчук, Олесь Гончар, Василь Стус, Василь Симоненко...

У різні часи жили й творили ці видатні майстри слова, різні долі судилися їм... Але всі вони, як і багато інших їхніх побратимів по духу, були справжніми патріотами своєї землі, боролися за її волю, духовність, культуру, зазнавали гонінь і переслідувань. Лише в незалежній Україні їхній творчий доробок повернувся до читачів.

Завдання вчителя літератури — донести до учнів багатство ідейно-художнього змісту творів видатних майстрів слова, розкрити довершеність і своєрідність неповторного творчого почерку кожного митця, визначити їхнє місце в літературному процесі.

У посібнику подано конспекти нестандартних уроків з української літератури, літератури рідного краю та позакласного читання.

Автори розробок, згідно з вимогами чинної програми, яка націлює вчителя на виховання національно свідомої, духовно багатої, зорієнтованої на творчу діяльність особистості, головну увагу приділили формам і методам роботи, що яскраво демонструють, як засобами мистецтва слова можна виховувати любов до України, повагу до її мови, історії, культури, звичаїв і традицій.

Конспекти уроків укладено з урахуванням особистісно зорієнтованих підходів до викладання, ефективних інтерактивних методів, використання пошукових тестових завдань, які виявляють самостійність учнів, творчу активність тощо.

УРОК-ДОСЛІДЖЕННЯ

Тема. Собор як символ духовної краси людини, її особистої причетності до історичного буття народу й людства (за твором О. Гончара “Собор”).

Мета: крізь призму роману О. Гончара “Собор” та його образи розкрити основну думку твору, утверджену автором, — людина, її духовна велич і краса, прагнення до удосконалення є головною рушійною силою історичного буття.

Обладнання. Портрет О. Гончара, ілюстрації.

У скреготі зубів
І скреготі граніту,
Мов клик одчайних сурм,
Щоб пломеніти і гриміти,
Встав собор на славу...
М. Бажан, “Будівлі”

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

Учитель. З давніх-давен чарівною мелодією линуть над Україною соборні дзвони. Вона то врочиста, піднесена, сильна, як віра народу, як його волелюбний дух, то сумовито-печальна, як трагічні сторінки історії, коли, захищаючи свою віру і свою державу, гинули тисячі її героїв. Руйнації, наруги, врешті-решт, нищення зазнавали не тільки людські душі та помисли, а й храми, з вітваря яких звучали слова, що рятували людей від моральної прірви.

Про собор-душу, собор-храм, якому довелося багато пережити, вистраждати, але вціліти і зберегти власну велич і красу, розповів в однойменному романі Олесь Гончар. (*Учень читає епіграф уроку.*)

Письменник бачив, усвідомлював і жахався, як у нашому, здавалося б, гуманістичному суспільстві зійшлися у жорстокому двобої Руйнівник і Будівник. І руйнація, і будівання вершаться на рідній землі, де вже утворилися страшні за своїми непередбачуваними наслідками “зони зла”. Вони не лише в душах безбатченків, прагматичних кар’єристів, ладних забути рідну мову, замулити джерела національної культури задля власного матеріального благополуччя, бюрократичних поривань до нових посад, відзнак і бадьорих рапортувань про виконання і перевиконання. Вони, ці “зони зла”, розростаються, мов ракові пухлини, охоплюють національну історію, культуру, нищать рідну мову, плондрують природу, знесилюють дух народу, вбивають поривання нації до свободи і незалежності.

Український народ опинився над прірвою, і щоб він у неї не зірвався, йому треба було зняти з очей полуду. І в цьому йому допоміг роман О. Гончара “Собор”.

Сталося це 1968 року, коли роман було вперше опубліковано в журналі “Вітчизна”. Згодом він побачив світ у видавництвах “Дніпро” та “Радянський письменник”.

Давайте пригадаємо з історії, чим характеризувався цей час.

(Учень робить повідомлення.)

II. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Отже, роман “Собор”, долаючи довгу “полярну ніч”, йшов до читачів, щоб дати відповідь на важливі питання: “Чия правда?”, “Чия кривда?” і “Чиї ми діти?”.

Критика досить схвально відгукнулася і високо оцінила “Собор”. Так, Леонід Новиченко і Сергій Шаховський писали, що це — “твір великого інтелектуального наповнення, дискусійного плану, гостропроблемний і полемічний”.

Зі ширим словом звернувся у листі до автора “Собору” Григорій Тютюнник: “Орлиний, соколиний роман Ви написали, роман-набат! О, як засичить ота наша ретроградна гидь, упізнавши сама себе”. Позитивні рецензії і відгуки літературознавців, критиків, читачів було опубліковано у багатьох газетах і журналах. Люди читали — і захоплювалися, читали — і проймалися почуттям любові до свого талановитого безсмертного народу, який світлим розумом і чистими козацькими руками подарував майбутньому поколінню мистецьке диво.

Та, як сказав Василь Стус:

Сховатися од долі не судилось,

Ударив грім — і зразу шкереберть.

Несподівано навколо “Собору” завирувала, заклубочилася чорна хмара брехні і шельмування. Кон’юнктурні критики зчинили неймовірний галас, почали ретельно вишукувати усілякі огріхи, яких і близько не було в романі. Газети зарясніли відгуками-обуреннями проти “Собору” і проти всесвітньо відомого письменника. Про це ми поговоримо згодом. Перед вами книжка В.Коваля “Собор” і навколо “Собору”, в якій розкрито всю багатостраждальну долю твору у державі “напівсонця”, “напівтьми”. *(Демонструється книга.)*

Отож, роман “Собор” — це не тільки хрест, на якому розпиналася наша національна гідність, але й лакмусовий папір, який “проявив” цілі покоління читачів і письменників. Палав “Собор” — палали й інші шедеври, трагічно ламалися під тим вогнем долі окремих літераторів і всієї літератури, ламалися й хребти тих читачів, які рішуче казали модну фразу: “Я не читав, але різко засуджую”. Механізм, відлагоджений ще у тридцять сьомому і сорок сьомому роках, запрацював з новою силою. Тінь заборони лежала на романі майже 20 років.

Та перегук дзвонів “Собору” линув і лине Україною, а читачі переконуються, що ще за часів “сусловської глухомані” письменник порушив проблеми, які з роками виявилися особливо актуальними:

- а) собору як величі духу, як мірила совісті, як докору недбальцям;
- б) бережливого ставлення до здобутків минулого;
- в) спадкоємність поколінь;
- г) виховання красою;
- г) неповторності людської особистості;
- д) порушення принципів демократії;
- е) руйнування моральних цінностей;
- є) пристосуванства, моральної хиткості, духовної спустошеності;
- ж) охорони довкілля.

III. Закріплення знань, умінь і навичок.

Опрацювання проблем.

Учитель. Храм, вертикаль якого вказує на небо й збуджує думки про вічність, стоїть на землі своїх будівничих та предків. І неможливо, дивлячись на цю споруду, не повернутись у минуле, у “лицарську козацьку республіку”.

(Учні розповідають історію будівництва собору.)

Який заповіт “собором” залишили нам предки?

Відповідь. Собором козаки залишили нащадкам свій заповіт. Його архітектура стала, по суті, матеріалізованою думкою людини. Вона засвідчила, що в соборі живе душа степу, дух козацької республіки і дух народу, його естетичний ідеал. Козаки збудували цей храм як своєрідний символ. Не втримавши в руках шаблю, не втратили козацького духу волелюбності і відчуття краси. Мистецтво стало останнім притулком волі. Легенда передавалася потайки, а дехто забув її або й не чув. Проте собор вижив. І хоча, занехаяний, перестав бути Храмом Божим, та зберіг у собі елемент незвичайності, той дух, який зворушує людські душі, спонукає їх творити добро, жити по правді, бачити красу в суворих лініях. *(Цитата напам'ять.)*

Яким постає собор перед очима і в роздумах Миколи Баглая та інших зачіплянців?

Відповідь. Уперше собор постає перед Миколою нічним видовом. “Один з тих велетнів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, — то мов похмури цитаделі стоять з щілинами вікон-бійниць...” Як бачимо, образ храму сягає масштабів планетарних і всесвітніх, постає як витвір довершеності і народної архітектури, народного бачення та розуміння краси, як символ пам'яті народу. Хвала творцеві-народу. Ось Кость-танкіст, що втратив зір під час війни, проходить повз собор у “виштитій гуцулці, як завжди виструнчений, з ципочком у руці, і було таке враження, мовби танкіст крізь свої окуляри теж дивиться на собор і бачить його”.

А ось красномовний монолог Лободи-кар'єриста, який доклав максимум зусиль для знищення храму: “Дивно: стільки вивр бомбами на Зачіплянці було, а його жодна не взяла. Наперекір усім бомбам досі стоїть,

мов якась антибомба — вістря угору, у небо, увись. Зуміли ж так поставити, передчули час!”

Чи можна сказати, що собор став епіцентром подій у романі? Як зачіплянці сприйняли звістку про викрадення таблиці з собору (сліпий Костя, Вірунька, Хома Романович, Шпачиха)?

Відповідь. Собор як духовну субстанцію ми, читачі, сприймаємо переважно через вчинки та думки Миколи Баглая. Його позиція — це позиція усіх мешканців селища, тільки ще категоричніша. Вірунька, Леся-фронтівка, сліпий танкіст Костя і вагітна жінка — всі, хто живе по-правді, збагнули, що йдеться не просто про облуплену занедбану будову, а про їхню честь і сумління, про їхню материзну, про духовну суть їхнього існування. І двох думок не було. На адресу руйнівників кинуто: “Сволоцюги”. Автор вказує на причетність усіх героїв до історії буття народу й людства.

Учитель. Якщо людина дозволить іншим розтоптати свою душу — стане рабом. Мабуть, тому роман пронизує драматичний заклик: “Бережіть собори ваших душ...” Як ви розумієте цей вислів?

(Висловлювання учнів.)

Учитель. Отже, собор у творі Гончара постає глибоким символом. Собор-храм і собор-душа поєднуються у сфері священнодіяння, взаємозумовлюють своє існування. Вони є притулком і захистом. Без них людина — ніщо, позбавлений духу будівельний матеріал. Тому було б чудово, аби ваші душі, дорогі випускники, майбутні будівничі нашої держави, ніколи не були купою цегли, а гордим величним храмом.

Тільки з думкою про вічне маємо творити сьогоднішній день.

Із соборів людських душ виростає соборність нації. Вільно й розкуто творити національну соборність може тільки вільний народ, тому так послідовно і пристрасно автор “Собору” захищає ідеали національної духовності, гідності рідного народу, внутрішню свободу кожної людини.

IV. Узагальнення та систематизація знань, умінь і навичок.

Учитель. Назву твору — собор, церква, храм — словники пояснюють просто: збирати, з’єднувати, сликати. Собор — збори для вирішення державних або духовних питань. Собор — головний храм. Отже, розкриваючи найголовніші проблеми роману, ми дійшли висновку, що своїм твором Олесь Гончар закликає вирішувати найважливіші, найбільочіші питання нашого життя разом, собором, бо тільки коли ми єдині — ми великі, сильні, прекрасні. Тоді у нас — гідне майбутнє. Саме соборності та єдності якнайбільше потрібно сьогодні Україні, щоб стати великою, могутньою європейською державою. Недаремно у нас є державне свято — День Соборності України — 22 січня. Під великим куполом собору ми повинні об’єднатися задля спільного добра, задля великої ідеї, задля прийдешніх поколінь і збудувати великий храм любові, злагоди і добра, наймення якому — Україна.

(Уграмзапису звучить пісня “Будуємо храм” у виконанні Павла Дворського.)

Шот Г.Г.